

**ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BOSHLANG‘ICH SINIF
O‘QUVCHILARI NUTQIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA O‘YIN-TOPSHIRIQLARDAN
FOYDALANISH**

M. Jumaniyozova

UrDU Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrasida dotsenti, f.f.n.

G. Xo‘janiyozova

*UrDU Ta‘lim va tarbiyaviy ishlar nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim)
mutaxassisligi 2-kurs magistri*

Ta‘lim sifatini yaxshilash, o‘quvchilarning nutqiy va intellektual faolligini oshirish bugungi kunda ham pedagogikaning, ham metodikaning bosh vazifasi hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning natijasi o‘laroq amaliyotga joriy etilgan “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanini o‘qitishda asosiy e‘tibor o‘quvchida tilga doir to‘rt ko‘nikma: o‘qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so‘zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan.

Boshlang‘ich ta‘limning savod o‘rgatish bosqichi yakunlangach, ona tili va o‘qish savodxonligi darslari boshlanadi hamda 4-sinf yakuniga qadar izchil davom ettiriladi. Bu darslar mohiyati bilan o‘quvchilarda nutqiy faollikni taraqqiy ettirish uchun juda boy imkoniyatlarga ega. Ona tili materiallari ustida tashkil qilinadigan topshiriqlar o‘quvchilarni til hodisalarini kuzatish, tahlil qilish va qayta qo‘shish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish kabi malakalarini o‘stiradi. Zero, ona tili ta‘limining boshlang‘ich kursida, asosan, nutqiy tadbirkorlikni rivojlantirish, orfoepik va imlo savodxonligini oshirish, so‘z va uning ma‘nolari ustida ishlash, nutq sharoitiga mos ravishda so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish malakalarini shakllantirish vazifalari amalga oshiriladi. Bu borada o‘quvchilar nutqiy faolligini oshirishda ta‘limiy o‘yin va topshiriqlardan foydalanishning metodik imkoniyatlarini o‘rganish dolzarb hisoblanadi.

Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida tashkil etiladigan ta‘limiy o‘yinlar oldin egallangan bilimlarni nafaqat xotirada tiklash va uni takrorlashni, balki shu egallangan bilimlarni qisman yangi sharoitda (notanish sharoitda) yoki tamomila yangi sharoitda qo‘llashni talab etishi mumkin. Dars mashg‘ulotlarida darslikdagi berilgan yoki faqat bir xildagi o‘yin-topshiriqlar bilan cheklanib qolmay, balki ko‘proq ijodiylikka undovchi o‘yin-topshiriqlarga e‘tiborni kuchaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki o‘quvchilar fikrlashga, o‘ylashga, matn yaratishga o‘rgatilmagan ekan, hozirgi davr ta‘limiga qo‘yilgan muhim talab - shaxsni rivojlantirishga erishib bo‘lmaydi.

Biz shu o‘rinda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladigan ba‘zi o‘yin-topshiriqlardan namuna keltirib o‘tmoqchimiz.

“Tez top” o‘yini. O‘qituvchi o‘quvchilarga xalq maqollaridan namunalar aytadi. O‘quvchilar esa bunday maqollar qatorini davom ettiradi. Ulardan sanoq sonlarni

aniqlaydilar hamda shu maqollarning ma'nalari ustida ish olib boradilar. Sonlarni o'z ichiga olgan maqollarni belgilangan miqdorga yetkazib, ularning ma'nosini tushungan va izohlab bera olgan o'quvchilar o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi.

Namuna: “Bir bolaga yetti mahalla ota-ona”, “Sanamay sakkiz dema”, “Bir yil tut ekan kishi, yuz yil gavhar teradi”, “Bir kalla - kalla, ikki kalla tilla”...

O'quvchilarning imlo savodxonligini oshirish maqsadida “To'g'ri yozgan g'olib bo'lar, yaxshi ilm-u tolib bo'lar” o'yin – topshirig'idan foydalansa bo'ladi. Bu o'yinda o'qituvchi ma'lum bir sonlarni raqam bilan taxtaga yozadi va ularni imlo qoidasiga muvofiq yozishni talab etadi. Masalan, 1-2, 3-4, 5, 10 ta, 15 ta, 40, 55, 60 ta, 70-80 ta, 90, 100 va h.k.

Raqamlar bilan ifodalangan sonlarni so'zlar orqali to'g'ri yozgan o'quvchilar o'yin sharti asosida g'oliblikni qo'lga kiritishlari mumkin.

“Domino o'yini”. O'yinini quyidagicha o'tkazish mumkin: bir o'quvchi so'z aytadi, so'z qaysi harf bilan tugasa, shu harf bilan boshlangan so'zni boshqa o'quvchi aytishi kerak. O'yin shu tarzda davom ettiriladi. Namuna: ishla - adolatli - insofli - ilimli - inson - nargiz - zafar - rostgo'y - yilnoma - anor - rubob va h.

“Nazoratchi harf”. O'qituvchi belgilangan harf asosida o'quvchilarga so'z yozishni taklif etadi. Masalan, o'qituvchi “sh” harfining so'z boshida kelishiga namunalar yozing, deb aytadi. Ishni bajarish uchun 2-3 minut vaqt belgilanadi. O'quvchilar yozadilar: shodlik, shahar, shovqin, shalola, sharshara, sharafli, shar, sher...

Darsni noan'anaviy shaklda - “Topqirlar bellashuvi” darsi sifatida ham o'tkazish mumkin. Bu darsni tashkil etish uchun sinf o'quvchilari, avvalo, ikki guruhga ajratiladi. Guruhlar o'rganilgan 3-4 mavzu doirasida oldindan savol va topshiriqlar tuzadilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim saviyasini hisobga olib, bu topshiriqlar bevosita o'qituvchi rahbarligida tuzilgani ma'qul.

Bellashuvda birinchi guruh ikkinchi guruhga va ikkinchi guruh birinchi guruhga savol va topshiriqlar beradi. O'qituvchi qaytarilgan javoblarni tahlil qiladi va har bir guruhga ballarini e'lon qiladi. Ko'p ball to'plagan guruh o'yin g'olibi sanaladi.

“Topqirlar bellashuvi” darsini turli shaklda o'tkazish mumkin. Masalan, “So'zlar olamiga sayohat”, “Gaplar olamiga sayohat”, “To'siqlarni yengib o'taman” kabi.

O'qituvchi boshlang'ich o'quvchilari bilan qaysi yo'nalishda ish tutsa, ular tez shunga moslashadi. O'quvchini fanga qiziqtirish, undagi qobiliyatni yuzaga chiqarish boshlang'ich ta'lim o'qituvchisidan mohirlikni, o'ziga xos uslubiyatni, bolajonlikni talab etadi. Shu sababli Ona tili va o'qish savodxonligi darslarid o'qituvchi nafaqat qayta xotiralashga asoslangan o'quv topshiriqlardan, balki qisman ijodiy topshiriqlardan ham unumli foydalanishi lozim. Ijodiy topshiriqlar ustida ishlash bolalarning yoshi va bilim saviyasi oshgan sari asta-sekin murakkablashib boradi.

Bola ilk bor maktabga qadam qo‘yar ekan, u ma‘lum so‘z jamg‘armasiga ega bo‘ladi. U oilada, bog‘chada ko‘p so‘zlarni ishlatsa-da, hali ularning ma‘nosini chuqur anglamaydi. 8-9 yoshli bolalar esa bir yildan ziyodroq tajribaga ega bo‘lgan bolalar bo‘lib, ularda dars jarayonida mustaqil xulosalar chiqarish ancha tarkib topgan bo‘ladi. Mashhur psixolog V.A. Kruteskiyning ta‘kidlashicha, bu davrda ular o‘z oldilariga “Nima uchun bunday?” – “Nima uchun shu narsani o‘rganish kerak?” degan savolni qo‘ya oladigan bo‘lishadi. Bu davrda ular “Nima uchun o‘z ona tilimizni bilishimiz kerak?” degan savolga javob bera oladilar. Ona tilini o‘rganish ularning nutqiy muloqot doirasini kengaytirishini, badiiy, ilmiy adabiyotlarni o‘rganishlariga keng yo‘l ochib berishini anglay boshlaydilar.

Ko‘rinadiki, boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida asosiy e‘tibor o‘quvchilarga tilning grammatik qurilishini emas, balki ularning so‘z boyligini oshirish, so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish, fikrini sharoitga mos ravishda ifodalay olish ko‘nikmalarini kengaytirishga qaratilmog‘i zarur.

Bu esa ta‘lim berishning kommunikativ yondashuvga asoslanilishi tamoyiga mos keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matchonov S., Bakiyeva H., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Xolboyeva G. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi.- Toshkent: “Ishonchli hamkor”, 2021.
2. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - Toshkent: Respublika ta‘lim markazi, 2021.